

VĒSTURES AVOTI

BALTIJAS GUBERŅU KAMERĀLPALĀTU ZIŅOJUMI PAR LAUKSTRĀDNIĒKU EKONOMISKO STĀVOKLI VIDZEMES UN KURZEMES GUBERŅĀS 1905. GADĀ

1905. gada revolūcijas laikā Baltijas guberņās viena no aktīvākajām sabiedrības daļām bija laukstrādnieki. Šī slāņa aktivizēšanos lielā mērā sekmēja Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas izveidotais lauku organizāciju tīkls, kas revolūcijas priekšvakarā jau bija pārklājis Vidzemes un Kurzemes guberņu laukus. 1905. gada martā Kurzemes guberņā sākās pirmie laukstrādnieku streiki, kas aptvēra Kuldīgas, Dobeles, Ventspils, Aizputes un Grobiņas apriņķus, pavisam ap 40 pagastu teritorijas un ap 60 muižu un pusmuižu.¹ Streikos tika izvirzīta vesela rinda ekonomisko prasību, kuru izstrādāšanā un apkopošanā neapšaubāmi nozīmīga loma bija šim LSDSP lauku organizācijām.

Streikus ievadīja uz vietām muižās vai kādās citās sabiedriskās vietās rīkotās laukstrādnieku sapulces, kas bieži izvērtās par mītiņiem, kuros uzstājās sociāldemokrātu aģitatori, aicinot neaprobežoties ar šaurām ekonomiskām prasībām un norādot, ka pilnīgi izmainīt laukstrādnieku ekonomisko stāvokli varēs, tikai iznīcinot pastāvošo patvaldniecisko valsts iekārtu. Tā Kurzemes guberņas Žandarmērijas pārvaldes priekšnieka palīgs 1905. gada 6. martā ziņojumā pārvaldes priekšniekam un Iekšlietu ministrijas Policijas departamentam atzīmēja, ka 3. martā noticis zemnieku mītiņš Durbes pagastā Rāvas muižā, kur zemnieki paziņojuši savas prasības – turpmāk paaugstināt laukstrādnieku gada algu muižās par 10 rubļiem un palielināt izsniegto rudzu daudzumu par 4 pūriem. Žandarmērijas ierēdnis rakstīja, ka zemnieku pūlis no atbraukušo aģitatoru puses ir gaidījis vairāk uzmanības savam ekonomiskajam stāvoklim, nevis politiskus lozungus un nākamajā dienā uz mītiņu neviens vairs nav ieradies,²

kas liecina, ka zemnieku attieksme sociāldemokrātisko ideju uz-tverē nav bijusi tik viendabīga, kā to bieži mēdz pasniegt vēstures literatūrā.

Ir ziņas, ka laukstrādnieku pavasara streiku prasības ir tiku-šas daļēji apmierinātas, kaut speciālu pētījumu par to nav. Toties daudzi varas iestāžu dokumenti liecina par milzīgo represiju vilni pret streiku dalībniekiem. Valdības vienīgā atbilde uz daudzajām protesta akcijām gan pilsētās, gan laukos bija pastiprinātas apsardzības stāvokļa ieviešana Vidzemes un Kurzemes guberņās no 1905. gada 15. marta. Savukārt muižu īpašnieki kārtības uzturēšanai savās muižās sāka izmitināt karaspēka daļas, kas visbiežāk situāciju tikai saasināja.

Visplašākais laukstrādnieku streiku vilnis sākās 1905. gada vasarā. Jūnijā atsevišķi laukstrādnieku streiki notika Kalētos, Bunkā, Lubānā, bet jūlijā tie aptvēra jau lielāko daļu Vidzemes un Kurzemes guberņu pagastu. Streikojā ne tikai muižnieku un valsts jeb, kā tās dēvēja, kroņa muižās nodarbinātie laukstrādnieki, bet arī zemnieku saimniecībās strādājošie. Streikus pavadīja dažādi vardarbības akti – tika dedzinātas muižu saimniecības ēkas, sagatavotā lopbarība, postīti krogi un pagastu valdes, telefona un telegrāfa līnijas, dzelzceļš, tika veikti atsevišķi uzbrukumi valdības ierēdņiem, muižniekiem, pagasta administrācijas pārstāvjiem. Tā ziņojumā Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram par notikumiem Dobeles–Jelgavas apriņķu pagastos 1905. gadā ir norādīts, ka 1905. gada 25. jūlijā izdemolētas Vecsvirlaukas, Auru, Garozas, Penkules, Brandenburgas, Tērvetes pagastu valdes, Tērvetes pastorāts, aizdedzināta Tērvetes muiža, 26. jūlijā izdemolētas Zaļenieku, Līvberzes, Platones, Lielsesavas pagastu valdes.³ Neapdomīgi tika iznīcināta pagastu lietvedība. Pētnieks Jānis Bērziņš ir vērtējis, ka no kustības vadītāju – sociāldemokrātu puses šāda darbība ir uzskatāma par tuvredzīgu, ar nepārprotamām anarhijas iezīmēm un rudenī, kad nodibinājās demokrātiskā pašvaldība, tās darbība zināmā mērā bija apgrūtināta lietvedības trūkuma dēļ.⁴

Visplašākā nemieru kustība Vidzemes un Kurzemes guberņu lauku apvidus pārņēma rudenī, kad vecās pagastu valdes jau no

oktobra beigām nomainīja jaunās rīcības komitejas un patvaldības administrācija bija zaudējusi kontroli.

Stāvoklim arvien sarežģījoties, 1905. gada 4. decembrī, izveidojot Baltijas pagaidu ģenerālgubernatūras institūciju, Nikolajs II par pagaidu ģenerālgubernatoru iecēla ģenerālmajoru Vasiliju Solugubu.⁵ Viņš ieradās Rīgā 18. decembrī un nākamajā dienā Rīgas pili sarīkoja pieņemšanu, kur savā runā uzsvēra: “Jo ātrāk vietējie iedzīvotāji sapratīs tās milzīgās priekšrocības, ko viņiem sniedz godīga darba brīva attīstība un kā materiālo, tā arī garīgo bagātību uzkrāšana, jo vieglāk būs nonākt pie visa veida vardarbības un laupīšanas apturēšanas, ko veic tā nelielā daļa, kura, slēpjoties aiz visādiem iemesliem, galvenokārt maldīgi saprastām mācībām par mūsdienu valsts iekārtu uz personīgās un sabiedriskās brīvības pamatiem, ir apvienojušies bandās un atklāti dzīvo uz strādājošās un saprātīgās sabiedrības daļas rēķina.”⁶ Jaunā ģenerālgubernatora runa kopumā liecināja, ka viņam nebija nekāda priekšstata par to, kas īsti gan valstī kopumā, gan tās rietumu provincē Baltijā notiek, jo “godīga darba brīva attīstība” bija šo gubernu iedzīvotāju ļoti tāls un nesasniedzams sapnis.

Publikācijai izvēlētā dokumentu kopa rāda cara administrācijas kaut nelielus centienus patiešām izprast reālo stāvokli un revolūcijas cēloņus, šinī gadījumā izpētīt ļoti plaša lauku iedzīvotāju slāņa – laukstrādnieku reālos dzīves apstākļus. Baltijas pagaidu ģenerālgubernators to uzdeva izpētīt visu trīs gubernu – Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas – kamerālpalātām, kas savukārt ar nodokļu inspektoru palīdzību vāca un apkopoja datus. Šis process faktiski notika vissmagākajā soda ekspedīciju laikā, kas, protams, ļoti apgrūtināja nodokļu inspektoru darbu. Nodokļu inspektori ir apkopējuši ziņas par šādām problēmām: laukstrādnieku daudzums Kurzemes un Vidzemes gubernās, to sīkāka gradācija pēc līguma veidiem un ģimenes stāvokļa, darba pienākumi un uzdevumi, darba laika ilgums, ienākumi un izdevumi, apģērbs, mājturība, higiēna, bērnu audzināšana, izglītība. Publicētie dokumenti visai atklāti rāda, ka laukstrādnieku dzīve bija visai bezcerīga, ar smagu darbu, kas vasaras mēnešos ilga pat līdz 16 stundām dienā, un pārtiku, ko mūsdienās varētu dēvēt pat par daļēji

veģetāru, jo gaļas produktus vidēji lietoja vien divas reizes nedēļā, ģimenei bija iespējams tikai izdzīvot un ne vairāk, nevis veidot kādus uzkrājumus, kas nākotnē ļautu uzlabot labklājību. Neskatoties uz to, cara ierēdņi ir vienprātīgi atzīmējuši laukstrādnieku augsto apzinīgumu un izglītības līmeni, izcēlušī tādas īpašības kā pašcieņu, strādīgumu, tieksmi sakārtot vidi ap sevi un pieklājīgi ģērbties. Netiešie secinājumi neapšaubāmi atklāj iemeslus laukstrādnieku aktivitātēm 1905. gada revolūcijā.

Dokumenti atrodas Baltijas ģenerālgubernatora fondā, bet par to tālāko virzību ziņas nav izdevies iegūt. Uz tiem nav redzamas atzīmes, ka tie tiktu sūtīti kādām augstākstāvošām instancēm, kaut gan šādu iespēju nevar izslēgt. Tikpat iespējams, ka tie tika kaut kādā veidā izmantoti, gatavojoties Baltijas sevišķajai apspriedei. Tomēr, lai cik objektīvi un atklāti laukstrādnieku reālā dzīve šajos dokumentos tika parādīta, praktiski nekas netika darīts, lai to mainītu.

Dokumentus tulkojot no krievu valodas, vārds “batrak” ir tulkots kā “laukstrādnieks”, kaut arī šeit varētu lietot latviešu literatūrā labi pazīstamo vārdu “kalps”. Kvadrātie kavās likti paskaidrojošie vārdi, kuru nav oriģināltekstā. Dokumentu oriģinālos esošie paskaidrojumi apzīmēti ar zvaigznīti.

1. dokuments

Baltijas pagaidu ģenerālgubernatora Vasilija Sologuba rīkojums Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas kamerālpalātu pārvaldniekiem 1906. gada 10. janvārī

Baltijas pagaidu
ģenerālgubernators
1906. gada 10. janvārī
Nr. 43, Nr. 41, Nr. 42

Nosūtīts Kurzemes kamerālpalātas
pārvaldnieka v.i., Vidzemes
kamerālpalātas pārvaldniekam,
Igaunijas kamerālpalātas
pārvaldniekam

Lūdzu Jūsu Augstlabdzimtību dot rīkojumu ar Jums pakļauto darbinieku palīdzību izpētīt laukstrādnieku ekonomisko stāvokli Kurzemes guberņā un pēc Jums uzticētās kamerālpalātas ziņām,

kas iegūtas uz vietām, šo pētījumu atsūtīt man tādā laikā, kādā īpašie apstākļi, ko pašlaik pārdzīvo Baltija, to atļauj.

Parakstītājs:

Baltijas pagaidu ģenerālgubernators ģenerālleitnants
Sologubs /paraksts/

Apstiprinājis:

Kancelejas pārvaldnieks /paraksts/

LVVA, 6989-1-17, 1. lp.

2. dokuments

Vidzemes guberņas kamerālpalātas pārvaldnieka ziņojums Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram 1906. gada 25. aprīlī par grūtībām, kas radušās ziņojumu sastādīšanas gaitā

Finanšu ministrija
Vidzemes guberņas
kamerālpalātas pārvaldnieks
1906. gada 25. aprīlī
Nr. 3880, Rīgā

Baltijas pagaidu
ģenerālgubernatoram
/Zīmogs/
Baltijas pagaidu
ģenerālgubernators.
Saņemts 1906. gada 26. aprīlī.
Ienākošais Nr. 1781.

Sakarā ar š.g. 6. februāra rīkojumu Nr. 319 man ir tas gods iesniegt Jums ziņojumu par laukstrādnieku ekonomisko stāvokli, kas ir sastādīts, pamatojoties uz tiem datiem, ko snieguši man pakļautie nodokļu inspektori.

Diemžēl manis izteiktie ierosinājumi, kas izklāstīti Jūsu Augstlabdzimībai š.g. 15. februārī iesniegtajā ziņojumā Nr. 241 par iespēju savākt ziņas par šo lietu līdz 1. aprīlim, nav attaisnojušies,⁷ nodokļu inspektorū izbraukumi uz vietām ne visur bijuši iespējami un sakarā ar to, ka bijis tik īss laiks un ievērojami šķēršļi, lai nodokļu inspektori izpildītu tik steidzamu darbu, ko ierosinājusi Finanšu ministrija, nav bijis iespējams savākt materiālu ierosinātā jautājuma detalizētai izpēšanai.

Pārvaldnieks /paraksts/

Nodaļas priekšnieks /paraksts/

LVVA, 6989-1-17, 41. lp.

*3. dokuments***Vidzemes kamerālpalātas ziņojums par laukstrādnieku ekonomisko stāvokli Vidzemes guberņā**

Laukstrādnieku kontingents.

Laukstrādnieku kontingentu Vidzemes guberņā kā muižās, tā zemnieku saimniecībās veido vienīgi vietējo pagastu sabiedrību bezzemnieki. To strādājošo skaits, kas ieradušies no citām guberņām, ir ārkārtīgi nenozīmīgs un tam ir gadījuma raksturs. Kas attiecas uz laukstrādnieku sadalījumu teritoriāli atkarībā no viņu dzimšanas vietām, tad lielākajā daļā aprīņķu vērojama tendence, ka saimnieki līgst laukstrādniekus no vietējām pagastu sabiedrībām un tikai gadījumā, kad vietējo nepietiek, tos līgst no kaimiņu pagastiem. Izņēmums ir Rīgas un Vilandes aprīņķi, kuros jūtama vietējā darbaspēka nepietiekamība kā sekas tam, ka liela to masa strādā vietējās fabrikās un rūpnīcās, tur darbaroku nepietiekamību kompensē strādnieki, kas nākuši no citiem aprīņķiem, galvenokārt no Sāremā salas. Tā no citiem aprīņķiem ienākušo laukstrādnieku skaits Rīgas aprīņķī veido ap 50%, bet Vilandes – 40%.

Nolīgšanas noteikumi un līguma noslēgšanas forma.

Darba līgums tiek noslēgts vai nu rakstiskā, vai mutiskā formā, pēdējā gadījumā divu liecinieku klātbūtnē. Rakstiskā forma pamatā tiek izmantota starp muižniekiem un muižas laukstrādniekiem, bet otrā – mutiskā starp saimniekiem un viņu laukstrādniekiem. Rakstiskos līgumus parasti paraksta abas līguma slēdzējas puses, un līgums glabājas pie darba devēja, bet strādnieks saņem vai nu līguma kopiju, vai visbiežāk norēķinu grāmatiņu, kurā tiek ierakstīti atalgojuma nosacījumi un atzīmēta saņemtā alga. Līgums pēc satura iedalās trīs daļās: pirmajā pēc darba devēja un laukstrādnieka savstarpējās vienošanās tiek uzskaitīti algas veidi un daudzums, otrajā – darba daudzums un raksturs, kas strādniekam jāpilda darba devēja labā, un trešajā – gadījumi, kad strādnieks par līguma neievērošanu vai pārkāpšanu var tikt sodīts ar naudas sodu. Pie tam nedrīkst neņemt vērā tos apstākļus,

ka pienākumu uzskaitījums, kurus darba devējs uzliek laukstrādniekam, parasti izpaužas vispārīgos nekonkrētos izteicienos, kas pieļauj iespēju no darba devēja puses izvirzīt laukstrādniekam patvaļīgas prasības.

Līguma laiks.

Laukstrādnieku līgums kā muižās, tā arī pie saimniekiem lielāko tiesu ir uz gadu no 23. līdz 23. aprīlim. Izņēmumi šajā ziņā ir tiem laukstrādniekiem, kuri ir pakļauti karaklausībai, vai skolas vecuma pusaudžiem, kuri ir nolīgti lopu un mājputnu ganīšanai. Iesaukšanas vecuma laukstrādnieki iesaukšanas gadā tiek līgti no 23. aprīļa līdz oktobrim, uz to pašu laiku tiek līgti skolas vecuma pusaudži. Kaut gan ir sastopami gadījumi, kad pēdējie tiek līgti arī uz veselu gadu, bet tad darba devējs pats uzņemas atbildību sūtīt tos skolā un maksāt par tiem skolas naudu.

Darba samaksas veidi.

Vidzemes guberņā eksistē trīs darba samaksas veidi: a) atļaujot izmantot zemi; b) skaidrā naudā; c) jauktais – naudā, dažādās precēs un lauksaimniecības produktos.

a) atļaujot izmantot zemi.

Laukstrādnieku atalgošana, atļaujot izmantot zemi, kā tas ir paredzēts Nolikuma par Vidzemes guberņas zemniekiem 151., 152., 352. un 353. pantā, gandrīz netiek praktizēta. Praksē ir izveidojies īpašs laukstrādnieku tips, tā saucamie pusgraudnieki, ar kuru starpniecību tiek apsaimniekotas daudzas muižas un zemnieku saimniecības. Bet, tā kā tāds laukstrādnieku darba samaksas veids visdrīzāk ir traktējams kā naturālā noma, tad arī šī veida novērtējums laukstrādnieku ekonomiskā stāvokļa izpētes programmā neietilpst.

b) skaidrā naudā.

Atalgojuma izmaksa skaidrā naudā, kad laukstrādnieks sevi uztur, netiek praktizēta. Ir sastopami gadījumi, kad tiek līgti neprecēti strādnieki, kurus uztur saimnieki un maksā viņiem no 80 līdz 120 rubļiem gadā no 23. līdz 23. aprīlim, vai arī ar algu no 55 līdz 65 rubļiem par laiku no 23. aprīļa līdz oktobrim tiek līgti

laukstrādnieki, kuri pakļauti karaklausībai. Šeit norādītais atalgojuma veids tiek praktizēts arī attiecībā uz strādniecēm muižās, kuras saņem no 40 līdz 55 rubļiem gadā.

Visbiežāk atalgojums skaidrā naudā tiek piemērots laukstrādniekiem [zemnieku] saimniecībās, kas tiek līgti ar pilnu uzturu un apgādi no saimnieku puses (telpas un uzturs). Tāda atalgojuma lielums svārstās no 80 līdz 100 rubļiem, bet Valkas apriņķī sasniedz 120 rubļus.

c) atalgojuma jauktā forma, t.i., daļa naudā, [daļa] dažādas preces, apģērbs, lauksaimniecības produkti un tiesības izmantot zemi, visvairāk ir izplatīta, līgstot laukstrādniekus, kuriem ir ģimenes. Pie tam jāpiezīmē, ka var izdalīt trīs kategorijas laukstrādnieku, kuriem ir ģimene: 1) kalpo divi ģimenes locekļi; 2) kalpo viens [ģimenes] loceklis; 3) saņem maksu par gabaldarbu. Muižā strādājošie saņem nedaudz lielāku samaksu kā zemnieku saimniecībās. Izmaksājot natūrā, t.i., ar lauksaimniecības produktiem, tiek pielietoti visai dažādi veidi. Tā dažās muižās to darbiniekiem tiek piedāvāti noteikta daudzuma lauksaimniecības produkti par cenu, kas ir zemāka par vidējo tirgū piedāvāto, tā ka starpība, pārvērsta naudā, kļūst par papildus atalgojumu pie noteiktās [darba] algas vai gabaldarba samaksas. Citās muižās lauksaimniecības produkti noteiktā daudzumā tiek izsniegti darbiniekiem bez maksas un to tirgus vērtība kļūst pa darbinieka papildus samaksu. Detalizēti izpētot iepriekš norādītā atalgojuma lielumu, pārvēršot natūrā iegūto naudas izteiksmē un vadoties no vidējām tirgus cenām, var redzēt, ka visās Vidzemes guberņas apriņķu muižās tā ir vairāk vai mazāk vienāda un svārstās I kategorijas laukstrādniekiem ar ģimenēm no 215 līdz 260 rubļiem; II [kategorijas] – no 130 līdz 171 rublim un III [kategorijas] – no 180 līdz 250 rubļiem. Tā Valkas apriņķī laukstrādnieks muižā saņem šādu atalgojumu:

15 pūri rudzu par 2 rubļiem, tirgus cena 3 rubļi – 15 rubļi

10 pūri miežu par 1 rubli 50 kapeikām, tirgus cena 2 rubļi – 5 rubļi

2 pūri zirņu par 2 rubļiem, tirgus cena 3 rubļi – 2 rubļi

1½ pūra 3. šķiras graudu par 1 rubli 50 kapeikām

5 asis malkas par 5 rubļiem

1 pūrvieta pļavas par 3 rubļiem
 Sakņu dārzs par 5 rubļiem
 1 pūrvieta kartupeļiem par 10 rubļiem
 Dzīvoklis par 15 rubļiem
 2 govju uzturs par 20 rubļiem
 Aitu uzturs par 10 rubļiem

Kopā darba samaksas vērtība natūrā 91 rublis 50 kapeikas

Par 200 darba dienām vīriešiem pa 30 kapeikām dienā – 60 rubļi
 Par 150 darba dienām sievietēm pa 20 kapeikām dienā – 30 rubļi
 Par siena un labības novākšanu no 40 pūrvietām – 40 rubļi

Kopā atalgojums naudā 130 rubļi un viss kopā 221 rublis 50 kapeikas gadā.

Valmieras aprīņķī laukstrādnieks ar ģimeni muižā natūrā saņem no 155 līdz 180 rubļiem un skaidrā naudā no 60 līdz 80 rubļiem, kopā no 215 līdz 260 rubļiem gadā.

Cēsu aprīņķī – natūrā ap 130 rubļu un skaidrā naudā no 70 līdz 80 rubļiem, kopā no 200 līdz 210 rubļiem.

Veru aprīņķī – natūrā ap 90 rubļu un skaidrā naudā no 70 līdz 80 rubļiem, kopā no 160 līdz 170 rubļiem gadā.

Pērnavas aprīņķī – natūrā ap 140 rubļu un skaidrā naudā no 50 līdz 60 rubļiem, kopā no 190 līdz 200 rubļiem gadā.

Rīgas aprīņķī – natūrā ap 90 rubļu un naudā no 65 līdz 75 rubļiem, kopā no 155 līdz 165 rubļiem gadā.

Vilandes aprīņķī – natūrā ap 140 rubļu un naudā no 90 līdz 100 rubļiem, kopā no 230 līdz 240 rubļiem gadā.

Kas attiecas uz Sāremā salu, tad kā sekas tam, ka ir maz [lauksaimniecībā izmantojamās] zemes un ir vietējā darbaspēka pārpilnība, muižnieki līgst laukstrādniekus tikai vasaras mēnešiem no aprīļa līdz oktobrim un par šo laiku pieaudzis laukstrādnieks saņem natūrā, t.i., lauksaimniecības produktos, no 50 līdz 55 rubļiem vai naudas izteiksmē no 47 līdz 50 rubļiem. No muižnieku puses vērojama tendence maksāt algu skaidrā naudā, bet no

strādājošo puses – to saņemt produktos, lai sevi nodrošinātu ar iztiku neražas gadījumā, kas salā ir bieža parādība.

[Zemnieku] saimniecību laukstrādnieki salīdzinājumā ar muižā strādājošiem tiek atalgoti nedaudz lielākā mērā, ko var izskaidrot ar laukstrādnieku labāku stāvokli muižās attiecībā uz dzīvokli un uzturu un lielāku garantiju, ka netiks no muižnieka puses pārkāpts līgums.

Sievietes, kas strādā kā pie muižnieka, tā pie saimnieka, saņem gandrīz vienādu atalgojumu – skaidrā naudā no 30 līdz 40 rubļiem, natūrā (linus vērpšanai, apavus un 2–3 aitu uzturēšanu) no 20 līdz 25 rubļiem un uzturu 35–40 rubļu vērtībā, kopā no 85 līdz 105 rubļiem gadā.

Pienākumi, kas uzlikti laukstrādniekiem.

Precīzi noteikt tos pienākumus, kuri uzlikti laukstrādniekiem darba devēja labā, nav iespējams. Darba līgumos [strādājošā] pienākumi tiek formulēti aptuveni tā, ka viņam ir jāizpilda pēc darba devēja ieskatiem visi lauku darbi un darbi saimniecībā tik un tik dienas gadā. Vidējais vīrieša darba dienu skaits svārstās no 280 līdz 300, sieviešu no 150 līdz 200 [dienām gadā]. No darba laika tiek izslēgtas svētdienas.

Darba dienas ilgums.

Būtisku interesi izraisa pētījums par darba dienas garumu. Parasti laukstrādnieka darba dienas garums vasarā ilgst no 13 līdz 14 stundām, ziemā no 6½ līdz 10 stundām. Vasarā darba diena sākas pulksten 3 vai 3½, beidzas 8–9 vakarā, pie tam brokastīm, pusdienām ar diendusu un launagam tiek dotas no 3½ līdz 4 stundām. Valmieras apriņķī pie dažiem muižniekiem un saimniekiem darba dienas ilgums labības novākšanas un lina plūkšanas laikā būtiski palielinās un sasniedz pat līdz 15–16 stundas, turklāt strādniekiem šajā laikā jāsāk strādāt jau 2 no rīta. Ziemā darba diena saīsinās līdz 6½ stundām un ilgst 10 stundas tikai tajās saimniecībās, kur atrodas kādas lauksaimniecības rūpnieciskas iestādes, kas var darboties tikai ziemā, no lauksaimniecības darbiem brīvā laikā.

Strādājošo sadzīve.

a) dzīvojamās telpas. Laukstrādniekiem piešķirtās dzīvojamās telpas kā muižas, tā [zemnieku] saimniecībās nevar atzīt par apmierinošām un atbilstošām higiēnas un sanitāro normu prasībām. Tikai retās saimniecībās laukstrādniekam ar ģimeni dzīvošanai tiek piešķirta atsevišķa telpa, visbiežāk divām ģimenēm tiek dota viena telpa. Ir gadījumi, ka visi strādnieki, kā precētie, tā arī neprecētie, tiek ievietoti vienā kopējā kazarmā (Valmieras apriņķī).

b) uzturs. Strādājošo uzturs, ko nodrošina darba devējs, galvenokārt sastāv no maizes, kartupeļiem, putras, kāpostiem, vasarā no piena un piena produktiem un dažreiz zivīm. Gaļas lietošana ir nebūtiska, jo vasaras laikā tās sagāde ir apgrūtināta, kā arī strādājošos tajā laikā var nodrošināt ar piena produktiem. Gaļas lietošana, turklāt žāvējumu veidā, aprobežojas ar vidēji divām dienām nedēļā. Kas attiecas uz strādājošiem [zemnieku] saimniecībās, tad vairumā gadījumu viņi ēd kopā ar saimniekiem, tāpēc viņu uzturu var uzskatīt par apmierinošāku nekā muižas strādniekiem.

c) apģērbs. Apģērbs, ko nēsā strādājošie, ne pēc savas kvalitātes, ne pēc piegriezuma gandrīz neatšķiras no apģērba, ko nēsā [citi] vietējie zemnieki – vidēji pārtikuši saimnieki. Bez apģērba, ko gatavo no mājās ražota materiāla, tiek iegādāts arī gatavais [apģērbs], kam tiek tērēti no 30 līdz 50 rubļiem. Ar apģērbu daļēji nodrošina saimnieki, un proti: ar darba apģērbu un apaviem tikai [zemnieku] saimniecību uz gadu līgotos laukstrādniekus un arī ne visās vietās.

Darba līgumu izpildīšana.

Darba līgumi tiek samērā reti pārkāpti kā no darba devēju, tā laukstrādnieku puses. Biežāk ir sastopami mutisko vienošanos pārkāpumi starp saimniekiem un strādājošiem. Saimnieki šos līgumus pamatā pārkāpj neražas gadus, kad sakarā ar to, ka, no vienas puses, nav darba un, no otras puses, [laukstrādnieka] uzturēšana ir dārga, viņi cenšas samazināt strādājošo skaitu vai pasliktināt viņu uzturēšanu. No laukstrādnieku puses līgumus pārkāpj visvairāk neprecējušies un tieši [labas] ražas gadus, kad viņi cer vairāk nopelnīt, strādājot gabaldarbus. Precējušies

laukstrādnieki attiecas pret līguma nosacījumu izpildīšanu vairāk korekti un tos lauž tikai ārkārtējos gadījumos. Viņi ir saistīti ar zemi, jo saņem to sakņu dārzam, kartupeļu audzēšanai, daļai pļavu un ganību, viņiem ir grūti pārcelties uz citu vietu un zaudēt esošo stāvokli, kaut arī tas slikti nodrošina ģimenes eksistenci, bet tomēr nodrošina. Gadījumā, kad darba līgumu pārkāpj laukstrādnieks, darba devējs var vērsties vietējā tiesā, bet prasību celšana [tiesas ceļā] mērķi nerasniedz, kaut arī tiesa parasti piespriež aizejošajam laukstrādniekam atlīdzināt zaudējumus darba devēja labā, bet strādājošajam nav tādas mantas, ar kuru varētu atlīdzināt tiesas piespriesto summu. Ja līgumu pārkāpj darba devējs un laukstrādnieks vērsas tiesā, tad tā piespriež viņa labā vai nu visu līgumā minēto summu, vai visbiežāk to summu, kas tiktu izmaksāta par darbu līdz līguma laika beigām.

Atšķirības starp muižas un [zemnieku] saimniecību laukstrādniekiem.

Kaut kādu būtisku atšķirību starp muižas laukstrādnieku stāvokli, no vienas puses, un [zemnieku] saimniecību, no otras puses, nevar atzīmēt. Gan vienu, gan otru stāvoklis sakarā ar to, ka līgums tiek slēgts uz īsu laiku un darba alga ir nenozīmīga, kas izslēdz iespēju veidot kaut kādus uzkrājumus, ir jāatzīst kā nenodrošināts. Viena no [zemnieku] saimniecību laukstrādnieku raksturīgākajām īpašībām ir tā, ka viņi lielāko tiesu ir neprecēti. Šo parādību var izskaidrot ar to, ka 1) saimnieki paši atsakās līgt precētus strādniekus, jo pēdējie vēlas iegūt atsevišķu [dzīvojamo] telpu, viņiem ir sava govys, aitas, mājputni, īsi sakot – sava atsevišķa saimniecība saimnieka saimniecībā; 2) ar saimnieka maksāto algu parasti nepietiek ģimenes uzturēšanai. Tie laukstrādnieki, kuriem ir ģimene, pa lielākai daļai cenšas kļūt par pusgraudniekiem, vai arī nabadzīgākie no viņiem kļūst par muižas laukstrādniekiem – “pēdējā maizē”, kā viņi paši izsakās.

Pārvaldnieks /paraksts/

Nodaļas priekšnieks /paraksts/

LVVA, 6989–1–17, 42. lp.–45. lp. o.p.

Laukstrādnieku ekonomiskā stāvokļa apskats Kurzemes guberņā

Pati lielākā Kurzemes guberņas lauku iedzīvotāju kārtā ir zemnieki bez zemes, kas nodarbojas ar zemkopību kā laukstrādnieki. Kaut gan viņu precīzu skaitu pēc esošajiem statistiskajiem datiem par iedzīvotāju skaitu Kurzemes guberņā noteikt nav iespējams, tomēr to zemnieku, kuriem nav zemes, aptuvenu skaitu var noteikt pēc pirmās Viskrievijas tautas skaitīšanas 1897. gadā materiāliem, ko papildinājusi vietējā Statistikas pārvalde (sk. 19. Kurzemes guberņas statistisko materiālu krājumu par 1905. gadu, 140. un 141. lpp.). Pēc šīm ziņām Kurzemes guberņā ar lauksaimniecību nodarbojas vispār: 89 548 vīrieši un 34 432 sievietes, kopā ar viņiem un viņu aprūpē dzīvo 89 290 vīrieši un 161 184 sievietes. Un tā visā guberņā lauksaimniecībā nodarbinātie iedzīvotāji veido 374 454 abu dzimumu cilvēkus. Izejot no pieņēmuma, ka to vīriešu vidū, kas nodarbojas ar zemkopību, skaitās: privāto muižu īpašnieki (689 cilvēki), kroņa muižu nomnieki (196 cilvēki), zemnieku saimniecību īpašnieki un nomnieki: a) privāto saimniecību (12 327 cilvēki) un b) kroņa īpašuma (13 927 cilvēki), atskaitot no kopējā daudzuma personas, kas nodarbojas ar zemkopību (89 548 cilvēki), zemes īpašniekus un nomniekus (27 139), mēs iegūstam bezzemnieku skaitu – 62 409 vīriešu kārtas personas, kuru vidū ir apmēram 8 tūkstoši cilvēku, kuri ir jaunāki par 20 gadiem. Izslēdzot no viņu skaita bezzemniekus vīriešus, mēs esam ieguvuši 54 409 cilvēkus, kuri ir laukstrādnieki bez zemes. Viņu vidū pagājušajā gadā pārsvarā no Kauņas, bet arī no Vitebskas un Viļņas guberņām, pēc nacionalitātes lietuvieši, baltkrievi un krievi – vecticībnieki Ilūkstes, Jaunjelgavas, Bauskas, Dobeles un nelielā skaitā citos apriņķos bija ne vairāk kā 4409, tā ka nopāļojot pa visu guberņu bezzemnieki laukstrādnieki no vietējo iedzīvotāju vidus skaitās 50 000 vīriešu kārtas pārstāvju vecumā virs 20 gadiem.

Laukstrādnieku kārtā Kurzemes guberņā sāka veidoties vēl pirms dzimtbūšanas atcelšanas.

Tajā laikā kā precētu, tā neprecētu laukstrādnieku stāvoklis bija apmēram tāds kā tagad laukstrādniekiem – landsknehtiem. Viņiem no saimniecību īpašniekiem bija pietiekoši lieli zemes gabali, lai uzturētu savu ģimeni vai sevi pašu. Par [zemes] gabala lietošanu laukstrādniekam vajadzēja atstrādāt kungam par saimnieku zināmu dienu skaitu katru nedēļu. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas vēl ilgu laiku laukstrādnieki palika savos gabalos uz tiem pašiem nosacījumiem, bet tikai tagad strādāja saimniekam. Kad šie saimnieki izpirka no valsts vai privātā īpašnieka saimniecības, tad laukstrādnieku stāvoklis izmainījās – šos zemes gabalus saimnieki viņiem atņēma un turpmāk strādniekus līga par atsevišķu gada samaksu skaidrā naudā un uzturu natūrā (deputātu).

Kurzemes guberņas laukstrādnieki, kā ģimenes, tā neprecējušies, tiek iedalīti pēc līguma ilguma: a) [visa] gada; b) sezonas; c) dienas; d) gabaldarba.

Ģimenes un gada laukstrādnieki pēc viņu atalgojuma iedalās deputātos, landsknehtos un pušelniekos.

Tā kā laukstrādnieku ģimenes sadzīve būtiski atšķiras no neprecēto laukstrādnieku un laukstrādnieču sadzīves, tad katras kategorijas dzīves apstākļi ir jāpalūko atsevišķi.

Laukstrādnieki ar ģimeni.

A. Laukstrādnieki ar ģimeni parasti tiek līgti uz gadu. Tikai izņēmuma gadījumos, piemēram, kad sieva ilgstošu laiku nav spējīga strādāt, viņi tiek līgti uz vasaru, daļu algas saņem skaidrā naudā, daļu labībā un citās naturālās precēs tādā daudzumā, ar kuru var uzturēt ģimeni, vai arī kad laukstrādnieks, kurš prot vēl kādu amatu, rēķinās ar to, ka ziemā ar šo prasmī nopelnīs vairāk, nekā kalpojot pie saimnieka. Tādi laukstrādnieki ar ģimeni parasti tiek līgti zemnieku saimniecībās, tie sev un sievai izprasa dzīvokli ar apkuri uz veselu gadu; retos gadījumos uzņēmīgākie laukstrādnieki nolīgst zemnieku saimniecībās vai arī no muižu landsknehtiem dzīvokli, lai strādātu pa dienām vai gabaldarbu. Vasarā viņi parasti nopelna tik daudz, ka nodrošina sev iztiku uz visu ziemu, un tādā veidā sevi uzskata par vairāk vai mazāk neatkarīgiem, tomēr viņu kopējais ekonomiskais stāvoklis nav labāks

kā citiem laukstrādniekiem ar ģimeni, kurus salīgst gandrīz tikai muižu īpašnieki. Zemnieku saimniecībās viņus nolīgst reti, jo tur nav viņiem pietiekoši telpas, kā arī tiek uzskatīts, ka neprecējušies laukstrādnieki strādā čaklāk. Tikai pēdējo gadu laikā zemnieku saimniecības sāk pievērst uzmanību precētiem laukstrādniekiem kā mierīgākiem un līdzsvarotākiem (neprecējies sastrīdēsies un aizies, precētais paliks, jo viņam šajā vietā ir sakņu dārzs, savs kartupeļu lauks). Personīgo līgumu slēgšanas forma ir pārsvarā mutiska, tikai retos gadījumos noteikumi tiek pierakstīti īpašā aprēķinu grāmatiņā, kura laukstrādniekam tiek iedota un kurā tiek atzīmētas visas lietas, kas tiek iedotas.*

Parasti laukstrādnieki paši izvairās no rakstiskiem nosacījumiem, jo tie viņiem rada līguma laušanas ierobežojumus, citādi tie pret laušanu attiecas viegli un to nereti dara.

Deputāti. Laukstrādnieki ar ģimeni – deputāti saņem sekojošu atalgojumu:

1) privātajās muižās Ventspils aprīņķī minimālā alga – no 160 rubļiem un Jaunjelgavas aprīņķī maksimālā – līdz 310 rubļiem gadā, tajā skaitā: skaidrā naudā no 28 rubļiem Ventspils aprīņķī līdz 68 rubļiem Jaunjelgavas aprīņķī, kā arī natūrā: rudzi no 12 līdz 18 mēriem, mieži no 6 līdz 18 mēriem, kvieši dažos aprīņķos 1 vai 2 mēri, zirņi no $\frac{1}{2}$ līdz 2 mēriem, 2. šķiras sikie graudi no 2 līdz 6 mēriem, reti auzas pāris mēru, no $\frac{1}{6}$ līdz $\frac{1}{2}$ (120–400 kvadrātasis) pūrvietas kartupeļu stādīšanai, dažreiz tāds pats zemes daudzums liniem, no 100 līdz 200 kvadrātāsīm zemes sakņu dārzam, bez tam piens līdz 700 stopiem vai tiesības turēt vienu vai divas govīs, izganīt no 2 līdz 4 aitām un 1–3 cūkas, malka no $\frac{1}{2}$ līdz 2 asīm un žagari ar zāģu skaidām no $\frac{1}{2}$ līdz 5 asīm apkurei, dzīvojamās telpas un lopbarība, samērā reti klēts labībai

* Sīkzemniekiem vēl ir paradums noteikt algas lielumu ar tā saucamās birkas palīdzību. Šim mērķim tiek pārgriezta gareniski bērza nūja un tās viena puse paliek pie saimnieka, bet otra pie kalpa un katrs kalpa guvums tiek atzīmēts ar iegriezumu abās pusēs (Talsu aprīņķis).

un mantām. Vispār precēta laukstrādnieka uzturēšana gada laikā visā guberņā izmaksā no 210 līdz 260 rubļiem jeb vidēji ap 235 rubļi. Vispār šis skaitlis, kas radies no datiem, kas iegūti nodokļu inspekcijā un savākti pārsvarā no muižu īpašniekiem, kur atsevišķiem preču veidiem, ko izsniedz natūrā, ir norādītas cenas, ir nedaudz pārspīlēts. Tā, piemēram, Ventspils apriņķī ir norādītas [šādas] cenas: rudzu mērs 3 rubļi, lai gan vidējā cena ir 2 rubļi 20 kapeikas, bet pēc agronoma fon Blēzes statistiskā pētījuma (73. lpp.) – tikai 2 rubļi 10 kapeikas; miežu mērs 2 rubļi 50 kapeikas, lai gan vidējā cena 2 rubļi, bet pēc Blēzes – 1 rublis 75 kapeikas. [Muižu] īpašnieki novērtējuši govus uzturēšanu ar 40 rubļiem, bet nodokļu inspektors Kuldīgas apriņķī ir izskaitļojis, ka tā ir 16 rubļi 80 kapeikas, pēc Blēzes iznāk tikai 12 rubļi gadā.

Ņemot vērā, ka no šādas cenu paaugstināšanas paaugstinās uzturēšanas izmaksas uz labību par 20–30 rubļiem un uz lopiem par apmēram 50 rubļiem, nākas samazināt visu precētā kalpa uzturēšanas skaitli [naudas izteiksmē] līdz 165 rubļiem. Šai summai būtu jāpievieno alga, ko saņem no darba devēja laukstrādnieka sieva un bērni, vidēji apmēram 35 rubļi, un tad visi vidējie gada ieņēmumi precētam laukstrādniekam veido 200 rubļus, iekļaujot šajā summā dzīvojamo telpu īri, kas novērtēta par 35 rubļiem. Vislielāko algu laukstrādnieki saņem Dobeles apriņķī, tam seko Bauskas un Tukuma, bet viszemākā alga ir Ilūkstes [apriņķī]. Šo parādību var izskaidrot ar zemes auglību pirmajos trijos apriņķos, kā arī ar iedzīvotāju augstu izglītības un kultūras līmeni. Ilūkstes apriņķī, kaut augsne ir salīdzinoši auglīga, taču iedzīvotāji ir maz izglītoti un mazāk kulturāli, kas arī izskaidro zemos ienākumus no lauksaimniecības.

Landsknehti.

Landsknehtus piemin nodokļu inspektori tikai Ventspils un Aizputes apriņķī, bet, starp citu, tādi ir visos apriņķos un veido apmēram 20% no visiem precētajiem laukstrādniekiem Kurzemes guberņā. Atšķirības viņu sadzīvē nosaka tas, ka viņiem algas vietā tiek dots noteikta lieluma zemes gabals ar ēkām viņu lietošanai ar savu kustamu un nekustamu inventāru; viņi saņem visus ie-

nākumus no šī [zemes] gabala, bet par to viņiem jāstrādā zemes īpašnieka labā vai nu katru otro nedēļu, vai arī katru nedēļu no 3 līdz 4 dienām; ja [zemes] gabals nav pietiekami liels, lai pabrotu laukstrādnieka ģimeni, viņam vēl maksā naudā vai ar labību (Ugāles muižā skaidrā naudā 4 rubļi 50 kapeikas un vēl 8 mēri rudzu gadā), kā arī piešķir pļavas un ganības zirgiem un mājlopiem. Pēc nodokļu inspektoru ziņojumiem landsknehtu stāvoklis materiālajā ziņā ir sliktāks nekā deputātiem, bet, no otras puses, landsknehti jūtas patstāvīgāki. Kā piemēru minēsim Dundagas landsknehta nosacījumus: viņš saņem 8 pūrvietas aramzemes, 12 pūrvietas pļavas, 3 mērus rudzu, 3 mērus miežu, ganības mājlopiem, dzīvokli, kūti, 1½ asis malkas, tiesības vākt žagarus, ganības 2 zirgiem, 4 govīm, 6 cūkām un 8 aitām, par to viņš katru otro nedēļu strādā muižniekam. Šī sistēma tiek praktizēta pārsvarā tādās vietās, kur daudz brīvas zemes, vai arī kur meža vidū atrodas muižas aramzeme. Visvairāk landsknehtu ir Ventspils apriņķī, vismazāk Tukuma apriņķī.

2) Kroņa muižās precēto laukstrādnieku ekonomiskais stāvoklis ne ar ko neatšķiras no stāvokļa privātajās muižās. Tas arī ir saprotams, jo kā kroņa, tā privātās muižas atrodas kaimiņos un tāpēc atalgojuma lieluma atšķirības ir visniecīgākās, kas izskaidrojams ar tādām vai citādām vietējām ērtībām vai neērtībām. Tas pats attiecas arī uz tiem nolīgtajiem precētajiem laukstrādniekiem, kuri kalpo zemnieku saimniecībās.

Pusgraudnieki.

Ievērojama daļa Kurzemes guberņas kroņa īpašumu tiek apstrādāta ar laukstrādnieku-pusgraudnieku darbu. Tas ir kaut kas vidējs starp laukstrādnieku un rentnieku. Kroņa īpašuma rentnieks atmēra katram pusgraudniekam laukā vairākas pūrvietas ($\frac{1}{3}$ desetīnas), kas tiek apstrādātas ar pusgraudnieka inventāru. Sēklas materiālu parasti dod rentnieks, kurš to saņem atpakaļ tūlīt pēc labības nokulšanas. Visus darbus uz lauka, kā [ražas] novākšanu, labības kulšanu un citus, pusgraudnieks veic pēc rentnieka norādījuma. Viņš arī gana tā lopus, nogādā, kur vajag,

labību pārdošanai, dod strādniekus visiem muižā nepieciešamajiem darbiem, tātad izpilda visus precēto laukstrādnieku pienākumus un saņem kā algu pusi visas ražas, no kuras atskaita sēklu. Laukstrādnieki labprāt kļūst par pusgraudniekiem cerībā gūt lielākus ieņēmumus nekā parastie algādži. Bet, tā kā viņiem tiek piešķirti nelieli zemes gabali – līdz 30 pūrvietām (10 desetīnas), tad viņu cerības reti piepildās. Citādi ir, kad pusgraudnieks nomā no rentnieka veselu zemnieku saimniecību, t.i., lielu gabalu, nedaudz gados viņš kļūst tik turīgs, ka pēc tam ņem nomā visu saimniecību un vēlāk tādu iegūst īpašumā. Tādā veidā pusgraudnieku institūts zemnieku saimniecībās ir pārejas pakāpe no bezzemnieka laukstrādnieka uz zemnieku zemes īpašnieku.

B. Neprecējušies laukstrādnieki.

Neprecējušies laukstrādnieki, kas līguši uz gadu.

Neprecējušies laukstrādnieki un laukstrādnieces tiek līgi galvenokārt zemnieku saimniecībās uz dažādu laiku, galvenokārt uz veselu ekonomisko gadu. Viņu ekonomiskā sadzīve ir daudz vienkāršāka nekā precētajiem laukstrādniekiem. Viņi saņem no saimnieka noteiktu gada algu, dzīvojamo telpu un uzturu, tikai retos izņēmumos, kas sastopami Ventspils apriņķī, piemēram, Zūru muižā, neprecējies laukstrādnieks saņem 75 rubļus gada algas, 20 rubļus pārtikai, 7 mērus rudzu, 4 mērus miežu, ½ mēru zirņu, 50 mārciņas sāls, 1 vezumu siena un ½ asi malkas, bet dzīvojamo telpu nesaņem, to viņš atrod pie precēta laukstrādnieka, kuram par to un uzturu dod 20 rubļus un visu savu deputātu. Pēc vispārēja paraduma neprecējies laukstrādnieks un neprecējušies laukstrādniece saņem no saimnieka līdztekus algai skaidrā naudā arī dzīvojamo telpu ar apkuri, uzturu, apģērbu un veļu, bez tam laukstrādniecei ir tiesības turēt 2–3 aitas ar jēriem, viņa vēl saņem ziepes un izkulstītus linus.

Neprecēta laukstrādnieka algas apmērs ir atkarīgs no viņa personīgām īpašībām un zināšanām. Vecākais vai priekšstrādnieks, kurš vada lauku darbus, saņem par 20–30 rubļiem vairāk nekā parastais strādnieks, bet par to viņš atbild par strādājošiem uzticēto inventāru. Kopumā neprecēta laukstrādnieka gada alga

ir no 50 līdz 133 rubļiem, atsevišķos gadījumos, kā norāda nodokļu inspektori Tukuma un Jaunjelgavas apriņķos, – no 133 līdz 167 rubļiem, taču šeit, visticamāk, ir iekļauta ne tikai alga, bet arī uzturs, jo šajos apriņķos laukstrādnieku darbs tiek apmaksāts lētāk nekā Dobeles un Bauskas apriņķos. Vidēji visā guberņā laukstrādnieka alga gadā ir 106 rubļi, neskaitot pārtiku un dzīvokli, bet laukstrādnieci – 60 rubļi kā pie muižu īpašniekiem, tā arī kroņa muižās un zemnieku saimniecībās.

Sezonas vai pusgada laukstrādnieki.

Neprecētie laukstrādnieki uz sezonu tiek līgti tāpat kā precētie, parasti no 23. aprīļa līdz 23. oktobrim vai 10. novembrim (Mārtaņa dienai), t.i., uz pašu darbīgāko laika posmu, un saņem $\frac{2}{3}$ no parastās gada algas, un proti: no 30 rubļiem (Ilūkstes apriņķī) līdz 90 rubļiem (Dobeles apriņķī), bet vidēji visā guberņā 75 rubļus skaidrā naudā, neieskaitot pārtiku un dzīvokli. Laukstrādnieces uz sezonu netiek līgtas.

Dienas laukstrādnieki un laukstrādnieces.

Siena vai labības novākšanas laikā daudzās muižās un zemnieku saimniecībās pastāvīgais strādājošo kontingents tiek plašināts ar dienas laukstrādniekiem un laukstrādniecēm. Vīrieši dienā saņem no 40 kapeikām līdz 1 rublim, bet sievietes – no 30 kapeikām līdz 60 kapeikām, ar savu pārtiku.

Gabaldarba laukstrādnieki.

Gabaldarba laukstrādnieki tiek līgti noteiktu darbu izpildīšanai, piemēram, jaunu grāvju izrakšanai, labības novākšanai, kartupeļu rakšanai un tamlīdzīgi. Viņi saņem algu pēc darba izpildīšanas, vai arī tā tiek aprēķināta pēc noteiktas izpildītā darba vienības – par katru izraktā kanāla asi 10 kapeikas, par ass žagaru saciršanu 1 rublis, par 1 pūrvietas siena sagrabšanu 60 kapeikas un tamlīdzīgi, tā ka gabaldarba strādnieka darba alga ir atkarīga no viņa pūlēm un pieredzes. Saimnieki labprāt uztic atsevišķus steidzamus darbus gabaldarba strādniekiem, lai tos ātrāk paveiktu. Sievietes šajos darbos ne vienmēr piedalās: sievietes

pārsvārā novāc kartupeļus no lauka vai arī sien kūlīšos labību, ko nopļāvuši vīrieši.

Laukstrādnieku dzīvojamās telpas.

No nodokļu inspektoru veiktajiem pētījumiem, kuros viņi uz vietām ir aplūkojuši laukstrādnieku dzīvojamās telpas, ir redzams, ka tādas lielākajā daļā muižu, kā privātajās, tā kroņa, nevar tikt atzītas par apmierinošām. Šīs telpas kopumā pārāk šauras, bieži mazāk par 1 kubikasi uz cilvēku, mitras un aukstas, bieži telpās iekļūst lietus ūdens, bieži iekšpusē caur izpuvušām sienām pūš vējš, gaiss ir sasmacis un smags, nehigēnisks. Vietām istabās ziemā tiek turēti teļi un sivēni, kas izskaidrojams vai nu ar laukstrādnieka netirīgumu, vai to, ka trūkst attiecīgās kūts. Pēc vispārēja paraduma katrā atsevišķā istabā tiek ievietota viena laukstrādnieka ģimene, bet dažreiz arī divas (Zūru muižā Ventspils apriņķī). Mitrums izskaidrojams ar to, ka tajā pašā istabā, kur dzīvo cilvēki, tiek vārīts ēdiens, žāvējas lietū samirkušais laukstrādnieka apģērbs. Bet ir arī labas telpas laukstrādniekiem (Ugāles muiža Ventspils apriņķī). Vairākums nodokļu inspektoru atzīst, ka zemnieku saimniecībās kalpiem atvēlētās telpas ir labākas nekā pie muižniekiem, jo pirmajiem nav tāda darbinieku sablīvētība, kā rezultātā gaiss tajās ir tīrāks, bet Ilūkstes apriņķī ir otrādi, zemnieku [saimniecībās] dzīvojamās telpas ir sliktākas nekā pie muižniekiem.

Laukstrādnieku dzīvokļa iekārtojums, apģērbs, uzturs un higiēna.

Dzīvokļa iekārtojums precētam laukstrādniekam ir vienkāršs, bet apmierina viņa prasības. Visiem laukstrādniekiem ir gulta, galds, paštaisīti krēsli, soli, kumode vai skapis, vērpjamais ratiņš, bieži arī stelles, nepieciešamie trauki, pat spogulis un kabatas pulkstenis, lai noteiktu darba sākumu un beigas. Laukstrādnieka apģērbs ir pieklājīgs: viņam parasti ir trīs pāri [bikšu] ar žaketi no mājās austa pusvilnas vai vilnas materiāla (vadmalas) – divi darbam un trešais svētkiem, galvassega – cepure ar nagu vai platmale; apavi – pastalas ikdienai un zābaki svētkiem. Sieviešu

kostīms arī tiek izgatavots no mājās austa pusvilnas materiāla, un sievietes vispār ģērbjas piemēroti. Uzturs laukstrādniekiem, kā vienprātīgi atzīst nodokļu inspektori, ir veselīgs un viņu eksistencei pietiekams: tas sastāv no rudzu maizes, miežu putrainiem putrai, piena, cūkgaļas un jēra gaļas, vasarās tiek lietota skābputra, t.i., putra, kas sastāv no sarūguša piena un putrainiem un ko lieto aukstu. Precēti laukstrādnieki, tas ir, tie, kuriem ģimenē ir vairāk nekā 4 cilvēki, spiesti maizi pirkt. Tādu pašu pārtiku lieto arī laukstrādnieki [zemnieku] saimniecībās.

Laukstrādnieki medicīnisko palīdzību slimības gadījumos saņem no muižniekiem lielāko tiesu bez maksas, dažreiz maksā pusi no zāļu vērtības. Zemniekam dod par brīvu zirgu, lai aizvestu slimo pie ārsta un saņemtu zāles.

Nedaudzi nodokļu inspektori ir izteikušies, ka muižu īpašnieki piešķir laukstrādniekiem vairāk zemes un malkas un arī maize tur ir labākas kvalitātes nekā zemnieku saimniecībās, citi nodokļu inspektori uzsver, ka dzīvojamās telpas laukstrādniekiem un saimniekiem zemnieku saimniecībās ir plašākas un tīrākas, kā arī uzturs pie saimnieku galda ir labāks nekā muižās.

Laukstrādnieku bērnu izglītība un audzināšana.

Līdz astoņu gadu vecumam bērni paliek pie vecākiem. Devētajā [dzīves] gadā viņi jau gana cūkas un aitas, par to saņemot algu līdz 10 rubļiem par vasaru. Sasniedzot 11 vai 12 gadu vecumu, viņus jau nolīgst par īstiem ganiem un viņi saņem no 20 līdz 30 rubļiem sezonā. Līdztekus sākas skolas apmeklēšana, kas ir obligāta trīs ziemas. Laukstrādnieki labprāt sūta savus bērnus skolā, kas viņiem neizmaksā lēti, kaut arī skola ir bez maksas. Grāmatas un citi mācību līdzekļi maksā no 1½ līdz 4 rubļiem gadā, apģērbs un pārtika līdz 30 rubļiem par ziemu. Dažreiz laukstrādniekiem bērnu izglītošana ir diezgan apgrūtināta, un proti, kad viņiem nākas sūtīt skolā divus vai trīs bērnus, ja kaut vienam no viņiem nav bijis iespējams vasarā nopelnīt, piemēram, viņš bijis aizņemts mājās, pieskatot jaunākos bērnus. Kā uz īpašu lauku skolu neērtību nākas norādīt uz skolnieku pārlieku saspiesību, to, ka pārsvarā skolniekiem nav silts uzturs, un visai bieži

ļoti tālu vietējās pagasta skolas atrašanās vietu. Par ne tik tālas skolas apmeklēšanu, kas atrodas citā pagastā (ne pēc dzīvesvietas un vecāku pieraksta vietas), par mācībām jāmaksā 3 rubļi par ziemu katram skolniekam.

Laukstrādnieka dzīve brīvajā laikā.

Svētdienās, svētku dienās, cara [ģimenes svētku] dienās un vietējā tirgus dienā laukstrādnieks ir brīvs no darba. Šo laiku viņš pavada lielāko tiesu savas ģimenes lokā, atpūšoties, dažreiz lasot Svētos rakstus, avīzes, vai apmeklē baznīcu, apciemo paziņas, iegriežas krogā iedzert. Kā iepriecinošu parādību var atzīmēt Puzenīku muižas (Ventspils apriņķī) īpašnieka rūpes par laukstrādniekiem, kurš izrakstījis viņiem trīs avīzes: vienu dienas avīzi, vienu nedēļas un vienu reliģioza satura, lai laukstrādnieki lietderīgi pavadītu brīvo laiku lasot [laikrakstus].

Laukstrādnieka darba pienākumi.

Ieskatoties laukstrādnieka dzīvē viņa ģimenes vidū, pievēršamies arī viņa dzīvei ārpus ģimenes, viņa pienākumiem pret darba devēju.

Laukstrādniekam, kurš nolīgts uz gadu, vesela gada laikā ir jāizpilda pilnīgi visi lauksaimniecības darbi, izņemot tikai svētdienas, svētku dienas un nedaudzās vietējo ieražu noteiktās brīvās dienas. Darba dienas ir tieši trīssimt. Šajās dienās strādnieki izpilda visus tā sauktos tekošos, parastos darbus, bet darbos, ko nav iespējams atlikt, viņi var būt iesaistīti arī svētku dienās. Šajā ziņā [zemnieku] saimniecībās nolīgtie strādnieki ir sliktākā stāvoklī nekā pie muižnieka. Pie zemniekiem, piemēram, nav īpašu zirgu puīšu un tāpēc strādniekiem pēc kārtas ir jārūpējas par zirgiem arī brīvajā laikā, kas lielākajā daļā muižu vairs nav novērojams.

Darba laika ilgums vai nostrādāto stundu skaits.

Darba laika ilgumu vai nostrādāto stundu skaitu nosaka vietējās paražas: “no saules lēkta līdz rietam”, ar pārtraukumiem no rīta, pusdienas laikā un launaga laikā, atkarībā no darba dienas

ilguma. Izšķir “garās” dienas no pavasara iestāšanās līdz rudenim un “īsās” dienas pārējā laikā – ziemas periodā. Garo dienu skaitīšana ar dažādiem vietējiem izņēmumiem ilgākas atpūtas labā parasti sākas no Jurģu dienas (23. aprīļa). Vasaras laikā pienākas šāda atpūta: no rīta no 7 līdz 8 brokastis, pusdienas laikā no 12 līdz 2 dienā, biežāk no 11 līdz 2 dienā vai no 12 līdz 3 dienā un pēc tam no 5 līdz 6. Iepriekšējie nosacījumi “no saules līdz saulei” lielāko tiesu netiek ievēroti, īpaši tad, ja laukstrādnieki strādā uzcītīgi: darbs sākas stundu vēlāk un beidzas ½ stundu vai stundu agrāk, lai strādniekam būtu iespēja izjūgt zirgus un nolikt darbarīkus, laikus pavakariņot un likties gulēt.

Ziemas periodā darba pārtraukums brokastīs un launagā nepienākas, bet pusdienas laiks paliek spēkā kā vasarā.

Tādā veidā darba dienas ilgumu nākas skaitīt vasaras periodā vidēji no 10 līdz 11 stundām dienā, bet ziemā no 8 līdz 10 stundām.

Neskatoties uz to, ka laukstrādniekiem un laukstrādniecēm līgumu noslēgšanā trūkst formālās puses un tādi tiek noslēgti tikai ļoti reti pagasta tiesās liecinieku klātbūtnē, mutiski norunātie līgumi tiek pildīti visai akurāti kā no darba devēju, tā arī no laukstrādnieku puses, un līdz tiesai lietas nonāk reti. Kopumā pārkāpumi biežāk vērojami no laukstrādnieku nekā no darba devēju puses, bet pēdējie ļoti reti vēršas pēc palīdzības tiesā, zinot, ka pat gadījumā, ja lietu uzvar, no laukstrādnieka nav iespējams neko piedzīt. Laukstrādnieki paši pa lielākai daļai sūdzas tiesās par nepareizu atlaišanu no darba, prasot no darba devēja, kā to nosaka 1817. gada 25. augustā izdotā Nolikuma par Kurzemes zemniekiem 165. pants, kas paredz bez noligtās algas par nepareizu laukstrādnieka atlaišanu maksāt sodu. Izņēmums ir pagājušā gada vispārējie nemieri, ko pavadīja streiki pat viskarstākajā darba laikā. Tikai pēc ziņām no Grobiņas apriņķa, muižnieki bieži tiesājas ar laukstrādniekiem un izliek viņus no dzīvokļiem.

Vispārējs pārskats.

Precētu laukstrādnieku izdevumi ir dažādāki un lielāki nekā neprecētajiem. Piemaksas, ko saņem precēti laukstrādnieki, tiek

tērētas kopumā ģimenes ikdienas vajadzībām. No tā, vai darba devējs telpas laukstrādniekam novērtē par 10 vai 50 rubļiem, apkuri par 12 vai 15 rubļiem, govs un aitu turēšanu par 30 vai 100 rubļiem, jautājums par tīru ieņēmumu viņam neizmainās, kaut arī higiēnas un ērtības ziņā labāk dzīvot siltā un bagātā istabā nekā aukstā un mitrā; laukstrādnieki piensaimniecības produktus nepārdod, tāpat nepārdod malku un žagarus, vilnu, jēra gaļu. Ir svarīgs tikai jautājums par algas lielumu, ko saņem skaidrā naudā, ar labību un zemi kartupeļiem un sakņu dārzeņiem. Pēc nodokļu inspektoru atsauksmēm labības daudzums, ko izsniedz laukstrādniekam, ir pietiekams četriem cilvēkiem, ja ģimenē ir vairāk locekļu, tad maizi pērk. Kartupeļu, izņemot neražas gadus, parasti pietiek arī cūku nobarošanai. Ģimene, kurā ir četri cilvēki, patērē 10 pudu cūkgaļas un jēra gaļas gadā vai arī pa 100 mārciņām uz cilvēku. Dobeles, Bauskas un Tukuma apriņķos, kur laukstrādnieki saņem salīdzinoši lielu atalgojumu, bet kur arī darbs ir salīdzinoši smagāks nekā citos apriņķos, uz 4 cilvēku ģimeni nākas skaitīt no 10 līdz 20 pudu cūkas un jēra gaļas, tā ka tāda ģimene var pārdot vienu nobarotu cūku, par to saņemot vidēji 30 rubļus. Ģimene var eksistēt ciešami, bet par uzkrājumiem ir grūti runāt: ar niecīgo algu tik tikko var samaksāt par tekošiem izdevumiem, nomaksājot sabiedriskos nodokļus, iegādājoties apģērbu un mājai nepieciešamās lietas, izglītojot bērnus, uzturot vecākus u.tml. Laukstrādnieki ar kuplām ģimenēm dzīvo trūcīgi un pārāk agri atdod bērnus par ganiem un puspuišiem. Uzkrājumus var veikt tikai laukstrādnieki ar nelielām ģimenēm vai bezbērnu precējušies laukstrādnieki, kamēr viņiem nav pienākums uzturēt savus vecākus. Jāatzīmē, ka pagasts uztur sakarā ar nespēju strādāt vecuma dēļ tikai tos laukstrādniekus, kuriem nav bērnu vai kuru bērniem pašiem ir daudz bērnu ģimenes un savus vecākus uzturēt faktiski nespēj. Neprecējušies laukstrādnieki, kuriem savi vecāki nav jāuztur, var veikt uzkrājumus un to arī dara, bet tie tiek iztērēti, apprecoties un iekārtojot savu ģimenes dzīvi – iegādājoties mājas iedzīvi, govis, cūkas, aitas, kartupeļus sēklai u.tml. Nevar teikt, ka Kurzemes guberņā laukstrādnieki dzīvo labklājībā, to apstiprina nodokļu inspektoru norādījumi, ka darba devēji ne-

labprāt ceļ prasības tiesā pret laukstrādniekiem sakarā ar pārlicības trūkumu par prasības piedzīšanu. Laukstrādnieku labklājību stipri satricina guberņā izplatītā žūpība. Daudzās muižās atrodas muižu krogi “Hofeskrüge” un pie katras baznīcas savs baznīcas krogs “Kirchenkrug”, tā ka vienmēr rodas izdevīgs gadījums, lai iedzertu.

Laukstrādnieku centieni kļūt vairāk vai mazāk neatkarīgiem ir tik stipri, ka viņi labprāt līgst par landsknehtiem, kuru ekonomiskais stāvoklis ir smagāks nekā parastajiem precētajiem laukstrādniekiem, lai tikai kļūtu nedaudz patstāvīgāki. Kļūt par zemnieku ar zemi, izņemot pašus retākos gadījumus, faktiski ir neiespējami, jo zemnieku saimniecības iegādei vajadzīgi vairāki tūkstoši rubļu kabatā. Līdzīga laukstrādnieku stāvokļa bezizeja un bezcerība un viņu bēdīgais stāvoklis vecumdienās patversmēs,* ņemot vērā viņu ievērojamo izglītības līmeni, nevar neradīt viņos vēlēšanos panākt savas sadzīves uzlabošanos, kaut arī neatļautiem līdzekļiem, kas arī izskaidro augsnes sagatavošanu pagājušā gada agrārājiem nemieriem, kas pārgāja atklātā sacelšanās kustībā pret zemes īpašniekiem un valdību.

Pārvaldnieks /paraksts/

Sekretārs /paraksts/

LVVA, 6989–1–17, 47. lp.–53. lp. o.p.

* Pievienotie Kurzemes guberņas priekšnieka cirkulāri rāda pašu drūmāko ainu no laukstrādnieku dzīves pagasta nespējnieku namā, kur beidz dzīvi arī muižas precētie laukstrādnieki. Tajos pagastos, kur nav nespējnieku nama, viņu uzturēšana tiek publiski izsolīta personām, kas piedāvā zemāko cenu.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Andris Puļķis, Indulis Ronis (1989). *Revolucionārā kustība Latvijas laukos 1905. gadā*. No: *Latvijas strādnieki un zemnieki 1905.–1907. gada revolūcijā*. Rīga: Zinātne, 98. lpp.
- ² *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LVVA), 4569–1–122, 279. lp.
- ³ LVVA, 6989–2–3a, 11., 12. lp.
- ⁴ *20. gadsimta Latvijas vēsture. I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai, 1900–1918* (2000). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 347.–348. lpp.
- ⁵ Vasilij Sologubs (1848–1917) – dzimis Minskas guberņā muižnieku ģimenē, beidzis Ģenerālštāba Nikolaja akadēmiju. 1878.–1879. gada krievu-turku kara dalībnieks. Pēc tam dienējis Pēterburgas kara apgabalā, vēlāk Galvenajā štābā. No 1905. gada 4. decembra līdz 1906. gada 17. oktobrim bijis Baltijas pagaidu ģenerālgubernators. 1909. gadā no aktīvā dienesta aizgājis, miris Petrogradā.
- ⁶ *Līflandskie gubernskie vedomosti*, 19.12.1905., Nr. 126.
- ⁷ Vidzemes guberņas kamerālvaldes pārvaldnieks 1906. gada 15. februārī ziņojumā Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram vēstīja, ka ir dots pārāk īss laiks, lai savāktu uz vietām materiālu par laukstrādnieku ekonomisko stāvokli, un lūdza atļauju pagarināt termiņu līdz 1. aprīlim. Sk. LVVA, 6989–1–17, 10. lp.

Dokumentus no krievu valodas tulkojusi,
publicēšanai sagatavojusi un komentējusi
Līga Lapa